

*В.С. БОНДАР, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, завідувач лабораторії
А.В. ФУРСА, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН*

До питання прибутковості виробництва цукрових буряків

Постановка проблеми. Одним із найсуттєвіших факторів різкого зменшення Україною обсягів виробництва цукру останніми роками і значного скорочення посівних площ під цукровими буряками є небажання приватних землевласників та великих орендарів здійснювати суттєві вкладення у виробництво цієї культури й неможливість середніх і дрібних виробників займатися вирощуванням солодких коренів через повну відсутність у них таких коштів. Натомість аграрний ринок дає можливість вирощувати та збувати інші дохідні культури зі значно меншими сумарними витратами на одиницю площі й набагато вищим за даних умов економічним ефектом. Так, якщо на вирощування 1 га цукрових буряків треба витратити 11,0-14,0 тис. грн, із них понад 3,0 тис. на купівлю мінеральних добрив, 2,3-2,5 – пально-мастильних матеріалів, 1,5-2,0 – засобів захисту, то на такі ліквідні на ринку культури, як кукурудза витрачається 6,0-7,0 тис. грн на 1 га, соняшник – 5,0-6,0, соя – 3,5-4,0 тис. грн. Рівень рентабельності трьох останніх досягає 50-165%, тоді як виробництва цукрових буряків – 17-20%.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бурякова галузь України потрапила у непросту ситуацію, в якій надзвичайно важко адаптуватись як до внутрішніх, так і зовнішніх ринкових умов. В обставинах невідомості перспектив розвитку сільськогосподарські підприємства не можуть упевнено прогнозувати своє майбутнє, а тому вимушені пристосовуватися до жорстких умов ринку, його гострої економічної конкуренції.

Питання прибутковості виробництва цукрових буряків, їх економічної ефективності, конкурентоспроможності, проблеми функціонування виробників продукції цукробурякового підкомплексу АПК, а також організаційних форм господарювання – тема досліджень із дуже багатим науковим підґрунтям. У сучасній економічній науці нагромаджено значний практичний та теоретичний досвід з даної проблематики, зокрема, її розглядали у своїх працях вітчизняні вчені: В. Андрійчук [1-2], В. Довгалюк [5], Ю. Лупенко [8-9], В. Макогон [10], В. Месель-Веселяк [12] й ін. Проблеми виробництва продукції висвітлювали зарубіжні вчені: Ч. Адагава [21], К. Беккер [16], С. Брю [11], Г. Веріан [4], А. Добринін [6], К. Дюветтер [19], Є. Зіммер [22], К. Макконнелл, А. Марсель [15], Б. Мерлендер, В. Нордгауз, Г. Резбова [18], П. Семюелсон [13], Л. Хелд [17], Д. Шпаар [14], Ю. Шпіхер [20] та ін.

Незважаючи на значні досягнення у цій галузі, питання прибутковості виробництва цукрових буряків у період нинішньої нестабільності досліджено недостатньо, насамперед, з урахуванням потенційних економічних можливостей цієї культури, в т.ч. фактичного її позитивного впливу на загальну культуру землеробства, зокрема, на підвищення рівня врожайності наступних культур у сівозміні, який іноді може досягати 40%. Проте навіть за нинішніх складних умов при відповідному ставленні до технології вирощування цукрові буряки можуть забезпечити досить високу прибутковість порівняно із сільськогосподарськими культурами, які нині є фаворитами на ринку.

Мета статті – дослідити питання прибутковості виробництва цукрових буряків за

нинішніх складних умов, довести економічну ефективність їх виробництва при різних рівнях урожайності, запропонувати спосіб визначення точки беззбитковості вирощування цієї культури та розкрити можливості одержання найвищої суми прибутку з одиниці площі серед провідних культур сівозміни.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах дефіциту обігових коштів, особливо в період сезонних напружених робіт у буряківництві, неможливості одержати більш-менш доступні кредити практика низькоприбуткового виробництва цукрових буряків може продовжуватися й надалі та звести українське буряківництво нанівець. Проте чи вигідно це буде суспільству і самому агробізнесу? Допоки перевага віддається високодохідним і маловитратним культурам, безумовно так. Але вже нині в основних регіонах інтенсивного бурякосіяння зруйновано восьми-десятипільні зернобурякові сівозміни, з яких витіснено посіви не тільки цукрових буряків, а й кормових культур, у т.ч. багаторічних і однорічних бобових трав, які замінено на соняшник, кукурудзу, сою та ріпак. Це вже призвело до значної забур'яненості посівів, посилення ураженості рослин шкідниками і хворобами, зниження родючості ґрунтів у цілому, вимушеного переходу на короткоротаційні три-чотиріпільні сівозміни, а також до катастрофічного скорочення поголів'я худоби. Отже, до припинення виробництва органічних добрив, що в свою чергу веде до подальшого зниження родючості земель і загального спаду аграрного виробництва.

Якщо до цього додати абсолютне вимивання прибутків із сільської місцевості на користь аграрних олігархів, офісні центри яких знаходяться в містах, їхнє небажання сплачувати під різними приводом податки до бюджету, виділяти кошти на інфраструктуру сіл і селищ, перед нами й постане та безраднісна картина зубожіння, до якої може бути доведено і в багатьох випадках уже доведене наше українське село та його в минулому провідна цукробурякова галузь.

Майже половину із 195 цукрових заводів, що були в Україні, знищено, частину з них,

що залишилися, законсервовано. Решта позбавлена права самостійного ведення агробізнесу і виконує лише функції цехів у великих агрохолдингах. Середні й малі виробники цукрових буряків були витіснені латифундистами з цукрового ринку. Так, за оцінками Ю. Лупенка та М. Кропивка, через 2-3 роки кількість агорохолдингових формувань може збільшитися до 170-180 і вони контролюватимуть 28-30% земель сільськогосподарського призначення [8, с. 8]. В. Залізко припускає: «Якщо не вжити запобіжних заходів, то (враховуючи, що для створення та забезпечення повноцінного функціонування агрохолдингу потрібно від 6 до 10 років) можна говорити про настання завершального етапу агрохолдингізації сільськогосподарського виробництва у 2018-2020 роках. Цей процес може значно прискоритись у випадку скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення» [7, с. 77].

Цукробурякове виробництво, хоч матеріало- і металомістке та високовитратне, за своєю природою є самодостатнім і високоприбутковим, економічно, екологічно й соціально значимим. Більше того, воно сприяє піднесенню загальної культури землеробства завдяки застосуванню значних норм мінеральних і органічних добрив, передовим системам обробітку ґрунту й сівозмін та соціальному розвитку сільських територій. Так, післядія добрив, внесених під попередник і безпосередньо під цукрові буряки, дає можливість підвищити врожайність наступної культури іноді на 40%, що, до речі, враховується при визначенні економічної ефективності виробництва цукрових буряків в усіх цивілізованих країнах, де вони вирощуються, за винятком нашої.

Якщо врахувати цей приріст, то цукрові буряки за показником прибутковості залишають далеко позаду себе всі інші сільськогосподарські культури. Проте й без урахування даного приросту цукрові буряки є лідером прибутковості. Покажемо це на конкретних розрахунках за нормативними і реальними рівнями витрат (табл. 1).

1. Розрахунок економічної ефективності виробництва цукрових буряків залежно від урожайності та цін реалізації 2013 р., грн/га

Показник	Витрати виробництва цукрових буряків за урожайності, т				
	60	50	40	30	20
Оплата праці з нарахуваннями	2070	1971	1873	1775	1677
Насіння	1265	1100	935	650	500
Мінеральні добрива	4530	3775	3020	2100	1000
Органічні добрива	1500	1250	1000	750	-
Засоби захисту рослин	1394	1394	1394	900	900
Пально-мастильні матеріали	2456	2257	2058	1800	1550
Амортизація	890	818	746	674	602
Поточний ремонт	623	573	522	472	421
Плата за оренду земельних ділянок	630	630	630	630	630
Інші витрати	353	317	280	234	182
Усього виробничих витрат	15711	14085	12458	9985	7462
Виручка	23868	19890	15912	11934	7956
Прибуток	8157	5805	3454	1949	494
Рівень рентабельності, %	51,9	41,2	27,7	19,5	6,6

Джерело: Власні розрахунки.

Так, для одержання врожайності 60 т/га необхідно згідно з технологічними картами витратити 15,7 тис. грн на 1 га. Виручка за реалізаційною ціною коренеплодів, яка діяла у 2013 році на рівні 397,8 грн/т, могла бути одержана 23,9 тис. грн з 1 га, в т.ч. прибутку – 8,2 тис. грн, а рівень рентабельності міг становити 51,9%. Навіть при рівні врожайності 20 т/га за даної ціни цукрові буряки не є збитковими. Інша справа, що в реальних умовах господарювання таку врожайність одержують дуже рідко. Україна за рівнем урожайності цукрових буряків останніми роками зупинилася на показнику 40 т/га, тоді як передові бурякосійні країни Європи вже одержують по 80-90 т/га. Відтак, поряд із дорожнечою на матеріально-технічні засоби для буряківництва й низьким рівнем технологічної дисципліни, це основна причина високої собівартості 1 т українських коренеплодів, що зумовлює фактично невисоку прибутковість на рівні 20-27% навіть за умови значно вищих закупівельних цін в Україні (близько 50 дол. США/т), ніж у Західних країнах (32-35 дол. США/т).

Тобто, проблема інтенсифікації бурякової галузі України, її реструктуризації та технічного переоснащення стоїть досить гостро, але вона настільки багатопланова, що в рамках даної статті її розглянути неможливо. Завдання наведеного полягає в тому, щоб ще раз показати спеціалістам цукробурякового виробництва усіх рівнів, у тому числі працівникам державних органів, що здійснюють політику в аграрній сфері, високодо-

хідність цукробурякової галузі, й у тому, що вирощування цукрових буряків за інтенсивними технологіями може забезпечити підприємствам найвищу масу прибутку, що начисто показано на рисунку.

Однак, якщо врахувати післядію мінеральних і органічних добрив, що вносяться під цукрові буряки та використовуються ними близько 60-70%, то сума прибутку з 1 га посіву при врожайності 40 т/га зросте від 3454 до 5414 грн порівняно з реалізацією лише коренеплодів (табл. 2).

При врожайності 50 т/га – відповідно з 5805 до 8045 грн/га, а при 60 т/га – від 8157 до 10677 грн із рівнем рентабельності 68%.

Принадібно пропонуються розрахунки щодо знаходження точки беззбитковості виробництва цукрових буряків. Буряківники вважають, що вона знаходиться на рівні врожайності 30-35 т/га. Але це не так. У кожному конкретному випадку вона своя і залежить від рівня собівартості виробництва 1 т коренеплодів, реалізаційної ціни й рівня врожайності, та визначається за формулою:

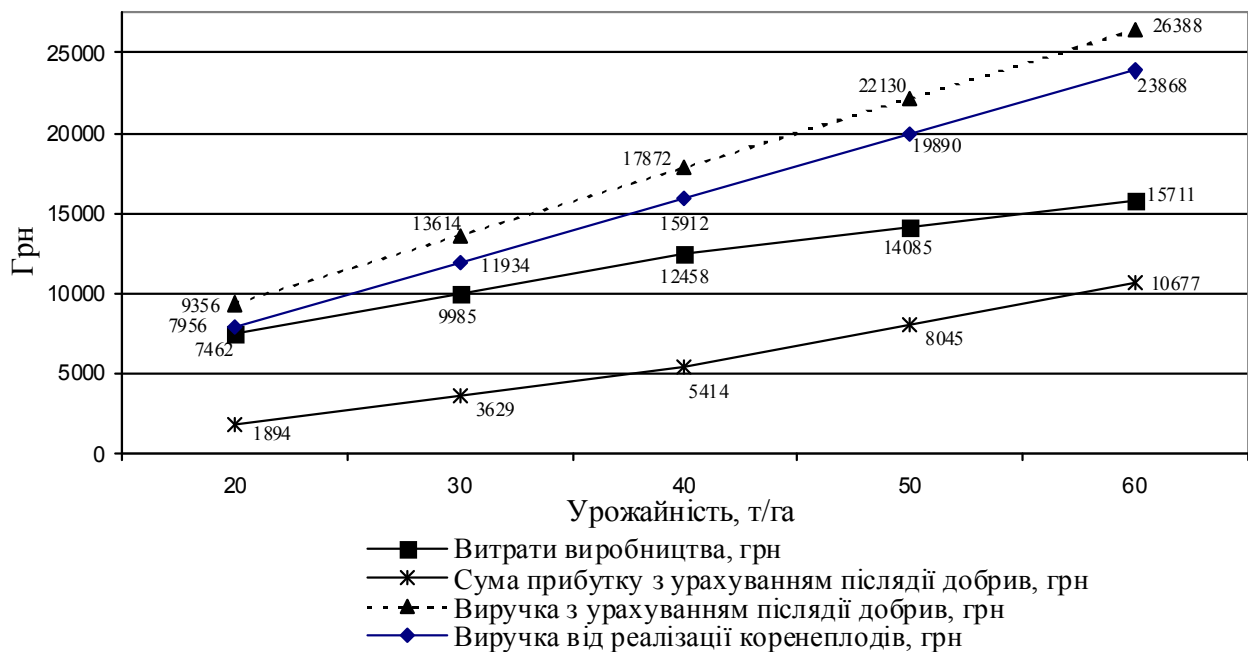
$$T_{\sigma} = C / \Pi \times U_{\phi},$$

де T_{σ} – рівень виробництва в точці беззбитковості, т/га; C – собівартість, грн/т; Π – ціна реалізації, грн/т; U_{ϕ} – фактична врожайність, т/га.

Наприклад, урожайність цукрових буряків в Україні у 2011 році була 36,3 т/га, собівартість – 378,0 грн/т, реалізаційна ціна – 516,0 грн/т. Точка беззбитковості дорівню-

вала: $\frac{378,0}{516,0} \times 36,3 = 26,6 \text{ т/га}$; у 2012 році –
 відповідно $\frac{368,9}{426,8} \times 41,1 = 35,5 \text{ т/га}$.

Згідно з даними, наведеними у таблиці 1, точки беззбитковості для різних рівнів урожайності становитимуть: для 60 т/га – на рівні 39,5 т/га; для 50 – 35,4; для 40 – 31,3; для 30 – 25,1; для 20 т/га – 18,8 т/га.

Розрахунковий рівень прибутковості цукрових буряків з урахуванням післядії добрив залежно від їх урожайності та цін реалізації 2013 р.*

* Джерело: Власні розрахунки.

2. Розрахунок суми прибутку від реалізації коренеплодів із урахуванням післядії добрив залежно від урожайності

Урожайність, т/га	Сума прибутку, грн/га	
	від реалізації коренеплодів	з урахуванням післядії добрив
20	494	1894
30	1949	3629
40	3454	5414
50	5805	8045
60	8157	10677

Джерело: Власні розрахунки.

Висновки. 1. Цукрові буряки є інтенсивною і високоприбутковою сільськогосподарською культурою, рівень грошових надходжень від виробництва яких прямо залежить від урожайності, собівартості й ціни реалізації продукції в аграрних підприємствах, що, в свою чергу, вимагає створення належних умов для ефективного ведення галузі.

2. Урахування післядії добрив, внесених під цукрові буряки, на врожай наступних культур дає змогу значно поліпшити показ-

ник економічної ефективності виробництва коренеплодів. Приріст урожайності наступної культури обов'язково має бути врахований при визначенні рівня ефективності вирощування цукрових буряків у цілому.

3. Знаходження точки беззбитковості виробництва цукрових буряків уможливорює зробити висновок про те, наскільки воно є успішним за тих чи інших умов і щодо обсягів виробництва й шляхів зниження збитковості та росту прибутковості цієї культури.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. - 2013. - № 1. - С. 3-15.
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підруч. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 780 с.
3. Бондар В. Про прибутковість вирощування цукрових буряків / В. Бондар // Агробізнес сьогодні. – 2011. – № 4. – С. 38-39.
4. Веріан Гел Р. Мікроекономіка: проміжний рівень. Сучасний підхід : [підруч.] / Гел Р. Веріан ; пер. з англ. С. Слухай. – [6-те вид.]. – К. : Лібра, 2006. – 632 с.
5. Довгалоук В.І. Проблеми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств регіону / В.І. Довгалоук // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 126–129.
6. Экономическая теория : учеб. для вузов / [Афанасенко И.Д., Белоусова Л.А., Демина М.П. и др.] ; под ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича. – [2-е изд.]. – СПб. : СПбГУЭФ, Питер Паблишинг, 1997. – С. 182-198.
7. Залізко В.Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій / В.Д. Залізко // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 71-78.
8. Лупенко Ю.О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 5-21.
9. Лупенко Ю.О. Формування перспективної моделі сільського господарства України / Ю.О. Лупенко // Економіка АПК. – 2012. – № 11. – С. 10-14.
10. Макогон В.В. Оцінка ефективності виробництва цукрових буряків із використанням базисних виробничих функцій / В.В. Макогон // Економіка АПК. – 2013. – № 9. – С. 32-36.
11. Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономикс : принципы, проблемы и политика : [в 2 т.]. Т. 2 / Кэмпбелл Р. Макконнелл, Стэнли Л. Брю ; [пер. с англ. 11-го изд. О.Н. Антипова и др.]. - М.: Республика, 1992. – 400 с.
12. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання в сільському господарстві України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 13–23.
13. Семюелсон Пол А. Мікроекономіка / Пол А. Семюелсон, Вільям Д. Нордгауз ; [пер. з англ. С. Панчишин та ін.]. - К.: Основи, 1998. – С. 205-232.
14. Цукрові буряки (Вирощування, збирання, зберігання) / [Д. Шпаар, Д. Дрегер, С. Каленська та ін.] ; під. заг. ред. Д. Шпаара. – [5-те вид.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 340 с.
15. Adenäuer Marcel. Economic incentives to supply sugar beets in Europe / Marcel Adenäuer, Thomas Heckelee [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilr.uni-bonn.de/agpo/staff/adenaeuer/Incentives_To_Supply_Sugar_Beets.pdf
16. Becker C. 15 t im Jahr 2015 / C. Becker // Zuckerrübe. – 2008. – № 2. – S. 100.
17. Held Larry J. Profitability of Variable versus Uniform Rate Nematicide for Sugar Beets / Larry J. Held, Tina J. Opp, David W. Koch, Fred A. Gray, and Jeffery W. Flake // Journal of the ASFMRA. – 2003. – № 66. – P. 74-83. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.asfmra.org/userfiles/file/journal/held74_83.pdf.
18. Řezbová H. Sugar beet production in the European Union and their future trends / H. Řezbová, A. Belová, O. Škubna // Agris on-line Papers in Economics and Informatics. – 2013. – № 4. – P. 165-178. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.agris.cz/files/2013/agris_on-line_2013_4.pdf.
19. Smith Craig M. Economics of Precision Agricultural Technologies Across the Great Plains / Craig M. Smith, Kevin C. Dhuyvetter, Terry L. Kastens, Dietrich L. Kastens, Logan M. Smith // Journal of the ASFMRA. – 2013. – № 76. – P. 185-206. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asfmra.org/wp-content/uploads/2013/06/388-Smith.pdf>.
20. Spicher J. Rube ist zukunft / J. Spicher, M. Schulte // Zuckerrübe. – 2008. – № 4. – S. 224-225.
21. Udagawa Chihiro. Farm Level Costs of Agri-environment Measures: The Impact of Entry Level Stewardship on Cereal Farm Incomes / Chihiro Udagawa, Ian Hodge, Mark Reader // Journal of Agricultural Economics. – 2014. – № 65. – Вип. 1. – P. 212-233. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/enhanced/doi/10.1111/1477-9552.12043/>.
22. Zimmer Yelto. Isoglucose – How significant is the threat to the EU sugar industry? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agribenchmark.org/fileadmin/Dateiablage/B-Cash-Crop/Projects/Sugar-Isoglucose/zimmer_Isoglucose_final.pdf.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2014 р.

*